

Bomstedt geen martelaar of held. Hij laat het oordeel over aan de lezer. Die wordt heen en weer geslingerd tussen sympathie voor von Bomstedt, als deze blijkt geeft van een onafhankelijke geest, en antipathie als de in geldnood verkerende publicist uit opportunisme zijn pen verkoopt of door een uitgebreid *mea culpa* vergeefs probeert terug te keren naar zijn geboorteland.

J. M. H. J. Hemels

A. F. Paula, *'Vrije' slaven. Een sociaal-historische studie over de dualistische slavenemancipatie op Nederlands Sint Maarten 1816-1863* (Dissertatie Utrecht 1992; Zutphen: Walburg Pers, [S.l.]: Centraal historisch archief, Universiteit van de Nederlandse Antillen, 1993, 191 blz., f59,90, ISBN 90 6011 841 3).

Uitzonderingen bevestigen de regel. Dit gezegde moet de lezer steeds in het hoofd houden bij het lezen van dit boek. In dé inleiding stelt de auteur, dat de geschiedenis van de slavenemancipatie op St. Maarten afwijkt van de emancipatie elders in het gebied en daarmee heeft hij geen woord teveel gezegd. Waar elders dan op St. Maarten hebben de slaven zonder bloedvergieten hun vrijheid gevraagd en gekregen? Waar elders stonden de slaveneigenaren te popelen om de slavernij af te schaffen? Waar elders werden slaven naar het buitenland gestuurd om een vak te leren of geld te verdienen? Waar elders dienden de autoriteiten het vrijlaten te *beperken* terwille van het welzijn van de slaven? Het antwoord op deze vragen luidt: alleen op St. Maarten.

De vraag waarom de slaven op hun verzoek in 1848 niet langer als slaaf werden beschouwd is overigens niet moeilijk te beantwoorden. Na dat jaar konden de slaven op het Nederlandse deel van St. Maarten immers weglopen naar het Franse deel, waar de emancipatie al een feit was. Onduidelijk blijft echter wat dit alternatief nu precies inhield. Was er voldoende werk en huisvesting op het Franse deel? Ook het abolitionisme van de slaveneigenaren was begrijpelijk en was zeker niet van principiële aard. Door aan te dringen op officiële afschaffing hoopten ze een vergoeding te incasseren.

Gelet op het bovenstaande is het verleidelijk om — net als de auteur — de slavernij op St. Maarten als relatief mild te typeren. Paula wijst op het feit, dat de slavenbevolking door natuurlijke aanwas toenam, een uitzondering in het Caribische gebied. Het relatief lage gemiddelde aantal slaven per eigenaar zou eveneens hebben bijgedragen tot de relatief goede behandeling. Bovendien was de sociale controle van de slavenhouders onderling groot zodat het op St. Maarten minder snel tot excessen kwam. Dat was anders op de grote, geïsoleerd gelegen plantages zoals in Suriname, waar de blanken zich steeds een bedreigde, kleine minderheid voelden.

Al deze argumenten klinken redelijk en sluiten bovendien naadloos aan bij de opvattingen van de promotor van de auteur, H. Hoetink, die internationale faam heeft verworven met zijn analyse van de verschillende slavensystemen in het Caribische gebied. Hoewel Paula zijn uiterste best doet om zijn zorgvuldig bijeen gesprokkelde cijfers van positieve conclusies te voorzien bevat zijn boek aanwijzingen, die de lezer het geloof aan het milde slavensysteem van het eiland doen verliezen. Op St. Maarten was er voortdurend gebrek aan voedsel. Veel oude en zieke slaven werden aan hun lot overgelaten, waardoor vrijlating vaak een materiële verslechtering inhield. Bovendien vormden de relatief kleine plantages, het grote aantal blanken en het gespreide slavenbezit evenzovele belemmeringen voor de slaven om sociaal te stijgen. Hun leven lang dienden ze dezelfde ondergeschikte arbeid te verrichten. Op dit eiland maakten de blanken maar

liefst één derde van de totale bevolking uit en zij zullen het sociale en geestelijke leven veel meer gedomineerd hebben dan de kleine groep blanken in een plantagekolonie, zodat de slaven op St. Maarten weinig kans hadden om hun eigen cultuur te behouden en verder te ontwikkelen.

Al deze gegevens ondergraven de these, dat de Antilliaanse slavernij mild was. De recente studies over de slavernij op Curaçao en de plantageslavernij in Suriname bevestigen deze conclusie. Op de Surinaamse plantages moesten de slaven wel hard werken, maar er werd goed voor ze gezorgd, ondanks de excessen door toedoen van sadistische of gek geworden directeurs. Bovendien waren ze in staat om naast het plantagewerk een eigen economie en cultuur te ontwikkelen. De demografische achteruitgang van de slavenbevolking in veel plantagegebieden had waarschijnlijk weinig van doen met hun materiële positie maar des te meer met de bacteriologische gevolgen van voortdurende aanvoer van nieuwe slaven uit West-Afrika.

In het voetspoor van Renkema's boek over de slavernij op Curaçao doet Paula's boek uitkomen, dat de wankelende economie van de Nederlandse Antillen het slavenbestaan daar hard en onzeker maakte en dat de grote groep blanken op deze eilanden het de slaven vrijwel belette om een eigen cultuur en een alternatieve sociale gemeenschap te construeren'. Waarom blijft de auteur de slavernij op St. Maarten toch hardnekkig als 'mild' typeren?

P. C. Emmer

1 W. E. Renkema, *Hel Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw* (Zutphen, 1981). .

J. Dorsman, M. Stavenuiter, *Nooit gehuwd, maar niet alleen. Vrijgezelle vrouwen uit de arbeidende klasse in de tweede helft van de negentiende eeuw* (Amsterdamse historische reeks, Grote Serie XV; Hilversum: Verloren, 1993, 160 blz., f40,-, ISBN 90 6550 360 9).

Konden vrijgezelle vrouwen uit de arbeidende klasse in de vorige eeuw een zelfstandig bestaan leiden? In meer algemene studies naar vrouwen uit deze milieus wordt vaak aangenomen van niet; zij zouden meestal alleen het hoofd boven water hebben kunnen houden door in concubinaat te leven en/of de prostitutie in te gaan. De vraag naar het realiteitsgehalte van deze veronderstellingen staat centraal in het onderzoek dat Stavenuiter en Dorsman verrichtten naar de levensloop van Amsterdamse vrijgezelle arbeidsters in de tweede helft van de negentiende eeuw. Over het dagelijks bestaan van vrijgezelle vrouwen is in Nederland nog maar weinig gepubliceerd; het boek voorziet daarom in een behoefte.

De onderzoeksters maakten gebruik van een interessante kwantitatieve bron: de bevolkingsregisters. Uit het Amsterdamse bevolkingsregister van 1864 haalden zij alle vrijgezelle vrouwen van 35 jaar en ouder die op dat moment woonachtig waren in de Jordaanwijk OO, een 'gemiddelde' Amsterdamse arbeidersbuurt. Dat waren er 133, waarvan de oudste geboren was in 1780, de jongste in 1829. Naar deze vrouwen werd vervolgens een prosopografisch onderzoek gedaan, waarvoor naast het Amsterdamse bevolkingsregister ook gegevens uit de burgerlijke stand van die stad en uit gemeentelijke en kerkelijke bedelingsregisters werden benut. Zo brachten Stavenuiter en Dorsman de levensloop in kaart van vrouwen die in meer kwalitatieve bronnen vaak nauwelijks terug te vinden zijn. Ze achterhaalden waar ze gedurende hun hele leven woonden en met wie, hoe ze in hun levensonderhoud voorzagen, of ze kinderen kregen, en hoe hun oude dag eruit zag. De uitkomsten toetsten ze aan bestaande binnen- en buitenlandse literatuur waarin de positie van vrijgezelle vrouwen aan de orde komt.